

het kader van wat ik eerder² als 'het verval van het narcisme van de kleine verschillen heb aangeduid'. Tijdens het lezen van de bundel werd ik me dan ook eens te meer bewust van het mechanisme van het narcisme van die kleine verschillen. Hoewel hij niet de eerste was die de werking ervan waarnam, heeft het door Freud wel bredere ingang gevonden. Door kleine onderlinge verschillen te benadrukken proberen mensen die veel meer overeenkomst met elkaar hebben dan dat ze van elkaar verschillen een eigen identiteit te ontwikkelen. Het leidt tot conflicten die de groepscohesie doet versterken en uiteindelijk ook de eigen identiteit. De publicatie is niet alleen moedig maar voor allen die zich 'met god in Nederland' bezig houden een must om te lezen. Kennisname van de inhoud verschaft niet alleen informatie over hoe het eertijds was, maar het geeft bovenal ook inzicht in de 'crisis' die de GKV nu doormaken. Een belangrijke bundel dus.

Durk Hak (als docent verbonden aan de Stichting Pedagogische Opleidingen en de Seniorenacademie, beide te Groningen)

Rodney Stark, edited by Reid L. Neilson. *The Rise of Mormonism*, New York etc.: Columbia University Press, 2005. xi + 173 pp. ISBN: 023113634X, US\$ 41.50 (hardcover, amazon.com).

Rodney Stark heeft meer dan een dozijn boeken gepubliceerd en is een belangrijk theoreticus van de rationale keuze-benadering in de godsdienstsociologie. Zijn voorspelling dat het mormonisme de eerste nieuwe wereldreligie zal zijn sinds de Islam, alsmede zijn futuristische projecties van mormoonse ledengroei, zijn opgepikt door de hoogste leiders van de kerk. De anthologie *The Rise of Mormonism* – uitstekend geredigeerd door Reid L. Neilson, die ook een verhelderende Introduction schreef – bevat zeven essays van Stark over de Latter-day Saints (LDS) en maakt duidelijk waarom deze kerk zijn favoriete casus is geworden.

Stark heeft zelf geen empirisch onderzoek verricht naar mormonen, maar is goed bekend met de relevante (Amerikaanse) sociologische literatuur. Hij verwijst echter nooit naar empirische antropologische dieptestudies van de LDS kerk in Latijns Amerika of zelfs in de VS. Belangrijke historische studies van Shipps en Bushman worden evenmin genoemd. Mede hierdoor heeft Stark een tamelijk onkritische kijk op de kerk, omdat hij het kerkdiscours (over doctrine, leiderschap, vrijwilligerswerk, e.d.) klakkeloos overneemt. Starks analyses van de mormoonse kerk zijn fascinerend, maar blijven vaak aan de oppervlakte.

Ondanks mijn kritiekpunten beveel ik dit boek van harte aan bij iedereen die geïnteresseerd is in originele sociaalwetenschappelijke analyses. *The Rise of Mormonism* is een

---

² Durk Hak, *De Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, en het verval van het narcisme van de kleine verschillen*, op het Symposium Religie: vloeibaar en VAST, Tilburg 11 mei 2007.

feest om te lezen, vanwege de heldere stijl en de vele inspirerende ideeën. Starks journalistieke achtergrond is goed zichtbaar in scherpe soundbytes. Een voorbeeld: '[S]omeone who at least knows what it actually feels like to be religious wrote the following chapters. Most sociologists, including many sociologists of religion, don't even understand what that statement means' (p. xi).

Het eerste essay heet 'Extracting Social Scientific Models from Mormon History' en is een originele omkering van de gebruikelijke volgorde van een artikel. Stark laat zien hoe hij zijn theorieën over religie distilleerde uit de feitelijke mormoonse geschiedenis – en dus niet hoe sociaalwetenschappelijke concepten zoals Webers 'charisma' terug te vinden zijn in de mormoonse kerk. In zijn boek *The Rise of Christianity* geeft Stark een concreet voorbeeld: de vroegchristelijke kerk kon ook zonder wonderen uitgroeien van 1.000 leden in het jaar 40 tot 6 miljoen in 300 (pp. 22-23). Een groeicijfer van 40 procent per decennium was voldoende, wat vergelijkbaar is met de recente LDS groeicijfers. Stark toont overtuigend aan hoe belangrijk de mormoonse sociale netwerken zijn bij het bereiken van deze groei, wat zijn these bevestigt dat bekering de bestaande netwerken van de gelovige volgt. Sociale netwerken maken een religie plausibel (cf. Peter Berger, *The Sacred Canopy*, 1967). Het oorspronkelijke artikel hierover van Stark & Bainbridge uit 1980, 'Networks of Faith,' is een ware klassieker in de godsdienstsociologie en opgenomen als het derde essay. Het verwijst uitvoerig naar een rekruteringsmodel in dertien stappen om nieuwe leden binnen te halen, dat aan mormonen werd gepresenteerd via een artikel in het kerktijdschrift *Ensign* (pp. 79-80).

'Modernization, Secularization, and Mormon Growth' is het vijfde essay en voor mij het zwakste. Het begint met een radicaal afbranden van de secularisatietheorie, dat al twee keer eerder is gepubliceerd onder dezelfde naam: 'Secularization, R.I.P.' Volgens Stark (pp. 95-100) ontstond secularisatie tijdens de Verlichting als enerzijds een proces binnen, en anderzijds het gevolg van, modernisering. Volgens Stark biedt secularisatie mogelijkheden voor nieuwe religies, zoals het mormonisme, omdat de oude religies wegwijnen onder de krachten van de moderniteit. Daarom verwacht hij dat mormonen vooral zullen groeien in gemoderniseerde gebieden, waar een aanzienlijk deel van de bevolking onkerkelijk is.

Stark gebruikt zeventien naties uit Latijns Amerika en dertien uit West-Europa als analyse-eenheid om zijn veronderstelde correlaties tussen modernisering, secularisatie en mormoonse ledengroei te testen. Geheel verwacht bevestigen de resultaten Starks hypothesen: modernisering en secularisatie stimuleren mormoonse groei. Zijn conclusie zal de hoogste kerkleiders zeker verbazen: 'We can see clearly that the Latter-day Saints are on the brink of becoming a significant religious body in Europe, if we keep in mind that they have only really been active there for about fifty years' (p. 112).

Ik zal mijn weerlegging bondig houden. Ten eerste is de mormoonse kerk zeer klein in West-Europa en vindt er nauwelijks groei plaats: zie de ledenstatistieken in elke Church Almanac. Ten tweede zijn zelfs in Latijns Amerika enorme verschillen in groei zichtbaar. Landen met relatief veel mormonen zijn zelden de modernste (meest geurbaniseerde of gesecculariseerde) – zoals Midden-Amerika, de Andes-landen en de Dominicaanse Repu-

blik afdoende aantonen. Ten derde heb ik ernstige twijfels bij de betrouwbaarheid van Starks statistische bronnen. Per capita inkomen, omvang van de beroepsbevolking en urbanisatiepercentages zijn controversieel in bijna alle Latijns-Amerikaanse landen (vaak staan er twee puntjes in de tabellen van de Wereldbank). Tenslotte levert het gebruik van landen als eenheid van analyse gewoonlijk onduidelijke of tegenstrijdige informatie op die niet gebruikt kan worden voor de verfijnde correlaties die Stark eruit afleidt.

'The Basis of Mormon Success' is mijn favoriete essay. Het is een uiterst genuanceerde analyse van de vele aantrekkingsfactoren van de mormoonse kerk: het behoud van eerder opgebouwd cultureel en religieus kapitaal, een originele (non-empirische) doctrine, legitieme charismatische autoriteit, kerkelijk vrijwilligerswerk (zendingen en kerkleiders), ethiek, hoge vruchtbaarheid, ecologische factoren (aantrekkelijk voor de onkerkelijken), sociale netwerken, effectieve socialisatie en een optimaal niveau van striktheid ten opzichte van de samenleving. In 2007 hebben ze dertien miljoen leden wereldwijd.

'The Rise of a New World Faith', tenslotte, toont dat de 5,5 miljoen mormonen al in 2003 de vijfde kerk in de VS vormden: kleiner dan katholieken, Southern Baptists en United Methodists, maar groter dan de Presbyterianen, Episcopalians en zelfs Lutheranen (140). Uitgaande van de tussen 1960 en 1990 behaalde groei van 50 procent per decennium zouden er in 2080 wereldwijd 267 miljoen mormonen zijn. Afgezien van een kernoorlog of een meteorietinslag (144) kan Stark geen factoren verzinnen die de mormoonse groei zouden vertragen.

Ik wil wel een poging wagen. De groeicijfers zijn al sterk gedaald in alle Latijns-Amerikaanse landen waar de mormonen voorheen succesvol waren: heel Midden-Amerika (minus Nicaragua), Chili en Ecuador. In de overige landen zijn de jaarlijkse groeicijfers een bescheiden drie tot zes procent (Gooren 2007). Bovendien negeert Stark dat de mormoonse kerkverlating hoog is: bijna overal ter wereld is slechts tussen de 25 en 55 procent van alle geregistreerde mormonen daadwerkelijk actief in de kerk. Er is weinig reden om te veronderstellen dat het over 75 jaar anders zou zijn.

Genoemde literatuur

Berger, Peter L. 1967, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York: Doubleday.

Gooren, Henri. 2007, Latter-day Saints Under Siege: The Unique Experience of Nicaraguan Mormons, in: *Dialogue: A Journal of Mormon Thought* 40 (3): ter perse (juli 2007).

Stark, Rodney. 1996, *The Rise of Christianity: A Sociologist Reconsiders History*, Princeton: Princeton University Press.

Henri Gooren

(Department of Sociology/Anthropology, Oakland University, Rochester, Michigan, Verenigde Staten)